

Teoria wyboru publicznego bada proces podejmowania decyzji politycznych, tworzenia porządku publicznego i dostarczania dóbr publicznych. Według Mancura Olsona istnieją w społeczeństwie grupy interesu wykorzystujące mechanizm presji politycznej, aby uregulować podatki i inne warunki konkurencji, w korzystny dla siebie sposób – co powoduje obniżenie efektywności całej gospodarki. Z kolei zgodnie z teorią pogoni za rentą niektóre grupy społeczne przeznaczają zasoby na uzyskiwanie „sztucznych transferów” poprzez wpływ na decyzje organów władzy (lobbying, korupcja). Zjawisko pogoni za rentą jest niekorzystne gospodarczo, ponieważ celem takiej działalności jest samo osiągnięcie zysku, z wyłączeniem produkcji dobra lub usługi. Teoretycy wysuwają wniosek, iż przechwytywaniu nieuzasadnionych rent przez wąskie grupy społeczne można przeciwdziałać za pomocą mechanizmu demokracji oraz wzmocnienia kontroli społeczeństwa.

Powstaje pytanie o poziom optymalnej kontroli, w szczególności kontroli biurokracji państwowej, która co do zasady dąży do zwiększania własnego bogactwa i władzy, doprowadzając w ten sposób do przerostu instytucji. Wysokie koszty nadzoru ograniczają wzrost społecznego dobrobytu. Przede wszystkim należy zauważyć, że instytucja polityczna, która będzie sprawowała kontrolę nad biurokracją również nie da gwarancji, iż będzie działała w inny sposób niż sama biurokracja, którą ta instytucja nadzoruje. Instytucja nadzorcza również może kierować się wyłącznie maksymalizacją swoich partykularnych zysków. Czy więc należy ustanowić nadzorcę nadzorcy? A następnie nadzorcę nadzorcy nadzorcy? Który z kolei nadzorca da gwarancję rzetelnej kontroli? Jak pokazuje praktyka, ustanowione dotychczas w Polsce procedury kontroli są nieefektywne¹. Rozwiązaniem tego problemu może być przyjęcie horyzontalnego, zamiast wertykalnego modelu kontroli. Natomiast McCubbins, Noll i Weingast jako rozwiązanie zasugerowali rozbudowę procedur podejmowania decyzji – co będzie rodziło kolejne koszty (przechowywania dokumentacji i gromadzenia informacji), a więc pociąga za sobą dalszy rozrost biurokracji. W literaturze zwraca się uwagę również na znaczenie motywacji i systemu wartości przyjętego przez biurokratów.

¹ Przykładowo w 2022 r. nie nałożono w Polsce żadnego zakazu pełnienia funkcji publicznych za naruszenie dyscypliny finansów publicznych. Z kolei 58% z nałożonych w 2022 r. sankcji było najmniej dolegliwym rodzajem kary, czyli upomnieniem. Źródło: „Podstawy prawa finansów publicznych” J.M. Salachna, Wolters Kluwer, Warszawa 2024 r., str. 332.

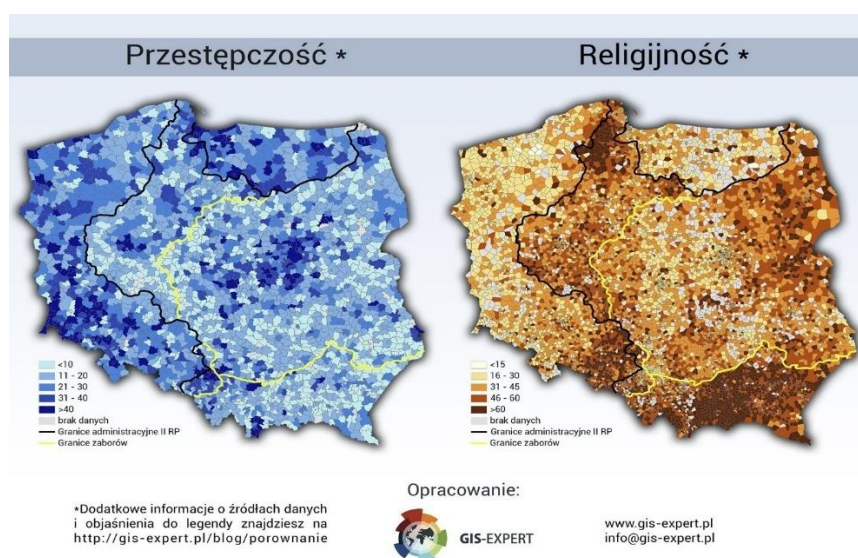
Powyższe rozważania stają się coraz bardziej aktualne z uwagi na stale rosnący wpływ sektora publicznego na gospodarkę. Budżet pozostający w dyspozycji aparatu władzy i urzędników sięga obecnie w krajach rozwiniętych około 40-50% PKB. Należy zwrócić uwagę, że istotna jest nie tylko skala wydatków publicznych, ale w szczególności znaczenie ma efektywność poczynionych wydatków. Co do zasady (wykluczając przypadek zdrady stanu) wielkość sektora publicznego powinna bezpośrednio przekładać się na jakość życia obywateli. Należy jednak podkreślić, że sposób życia (rozumowania) obywateli również przekłada się na ilość niezbędnych wydatków publicznych.

Teoria kontraktu konstytucyjnego (Buchanana) próbuje udzielić odpowiedzi na pytanie o to, w jaki sposób zoptymalizować porządek publiczny, osiągnąć sprawiedliwość i efektywność. Zdaniem Buchanana kontrakt konstytucyjny (konstytucja) ma na celu m.in. ograniczenie strat związanych z funkcjonowaniem państwowej biurokracji. Zawarta umowa społeczna powinna obniżać koszty transakcyjne i podnosić stopę wzrostu gospodarczego. Przy tym jednak konstytucja równolegle ogranicza swobodę jednostki, co jest ceną za bezpieczeństwo i przewidywalność zachowania innych osób. Autor zakłada, iż bez umowy jednostki podejmują działania tylko i wyłącznie we własnym, egoistycznym interesie. Aby zapobiec stratom na poziomie całego społeczeństwa, jednostka musi podporządkować się regułom ustanowionego kontraktu. Zadaniem państwa natomiast jest egzekwowanie postanowień kontraktów (przestrzegania reguł gry). Podstawowym problemem państwa staje się zapewnienie, aby działający w imieniu państwa reprezentanci sami podporządkowywali się tym regułom.

Odpowiedzią na myśl Buchanana była koncepcja Hayeka, który zaproponował wprowadzenie dwóch instytucji przedstawicielskich (Zgromadzenia Ustawodawczego i Zgromadzenia Rządowego) oraz Trybunału Konstytucyjnego rozstrzygającego spory kompetencyjne. Przedstawiony model również nie zapewni optymalnej efektywności gospodarczej z uwagi na: 1) mnożenie instytucji oznacza dalszy rozrost biurokracji i wynikających z niej kosztów, 2) dwie przeciwstawne instytucje będą ze sobą konkurowały, skutkiem czego będzie skupienie ich uwagi na wzajemnej rywalizacji, zamiast na racjonalnym działaniu. Każda władza może przerodzić się we władzę autorytarną, niesprawną, niesprawiedliwą. K. Arrow napisał: *„Gdyby osiągnięto ideał demokracji, władzę stanowiliby wyborcy; władza ta jednak mogłaby być równie nieodpowiednia i nieodpowiedzialna jak każda inna”*.

Główny nurt rozważań teorii wyboru publicznego pomija najważniejszy czynnik porządku publicznego – czyli człowieka. Żadna z teorii nie zapewni ani sprawiedliwości, ani efektywności gospodarczej, jeżeli jednostka będzie miała mentalną skłonność do działań destrukcyjnych. Żadne procedury nie zapobiegą ludzkiej pomysłowości, a żadne kontrole nie zniwelują autonomiczności jednostki. Im bardziej rozbudowane będą procedury i kontrole – tym intensywniej wzrastać będą wydatki publiczne. Dlatego rozważania przedmiotu należy skupić na tym, co jednostka „chce”, zamiast na tym, co „musi”. Uwagę należy skierować ku budowaniu odpowiedzialnego społeczeństwa. Koszt upowszechniania kultury społecznej jest znacznie niższy, niż koszt ustanawiania i wymierzania kar. Współcześnie, gdy media są tak rozbudowane, gdy przepływ informacji jest tak szeroki, a jednostka znaczną część doby spędza w kontakcie ze środkami masowego przekazu – zadanie to byłoby nadzwyczaj łatwe. Ponadto zauważyć należy, że wzajemne zrozumienie (i wynikająca z niego sprawiedliwość) może zaistnieć wyłącznie w społeczeństwie jednorodnym kulturowo². Natomiast niewątpliwie najmniej kosztowne będzie rozwijanie kultury rodzimej, już zakorzenionej (zamiast kreowania nowej ideologii).

Fundamentem systemu moralnego Polaków jest cywilizacja łacińska, a w szczególności religia katolicka. Portal Gis-Expert opublikował dane statystyczne³ obrazujące, iż w regionach Polski, w których wskaźnik religijności jest wysoki, wskaźnik przestępczości jest niższy:

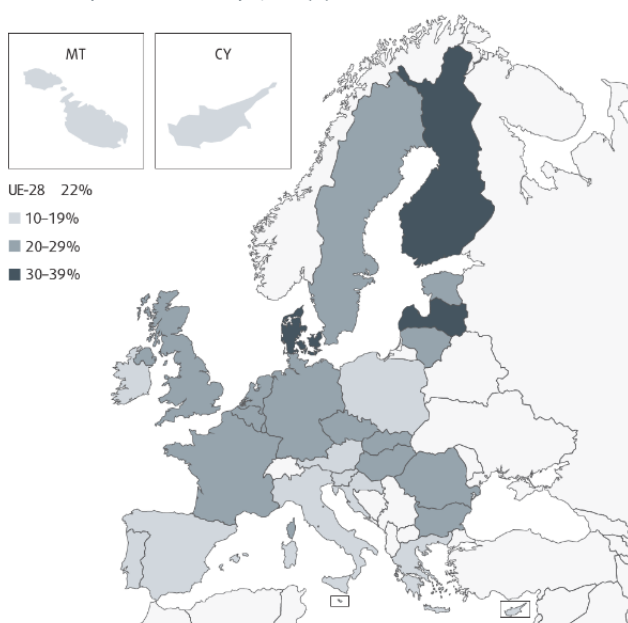
² Analogicznie rozszerzenie Unii Europejskiej, a tym samym wzrost niejednorodności preferencji jej mieszkańców, powoduje wzrost kosztów zapewnienia dóbr publicznych.

³ Źródło: <https://www.gis-expert.pl/blog/porownanie>

Inne badania⁴ dowodzą, że niski poziom religijności jest czynnikiem popełnienia samobójstwa, natomiast młode osoby, uczęszczające na msze święte przynajmniej raz w tygodniu charakteryzują się o 60,4% mniejszym ryzykiem podjęcia prób samobójczych. Jeżeli religia jest w stanie skutecznie wpłynąć na decyzje człowieka dotyczące tak osobistej sfery, jak jego własne przeżycie lub śmierć, to tym bardziej ma siłę perswazji w kwestiach drugorzędnych, technicznych, codziennych – jak na przykład naruszenie lub przestrzeganie dyscypliny finansów publicznych przez biurokratę.

Przechodząc do badań⁵ dotyczących przestępczości przeprowadzonych na arenie międzynarodowej, należy odnotować, że w Polsce – która jest najbardziej katolickim krajem w Europie – odsetek przemocy fizycznej i napaści seksualnej wobec kobiet był najniższy w całej Unii Europejskiej (19%), natomiast najwyższy stwierdzono w Danii (52%).

Rysunek 1 b: Kobiety, które doświadczały przemocy fizycznej lub seksualnej ze strony partnera po ukończeniu 15. roku życia, UE-28 (%)

Źródło: Zbiór danych zgromadzonych w ramach badania FRA dotyczącego przemocy wobec kobiet ze względu na płeć, 2012 r.

Z kolei w tym samym badaniu najniższą częstotliwość występowania przypadków molestowania seksualnego w okresie ostatnich 12 miesięcy odnotowano na Litwie (9%), na drugim miejscu uplasowały się Rumunia, Słowenia i Polska (11%).

⁴ „Religia katolicka a zachowania suicydalne w Polsce” Aleksandra Kielan, Katarzyna Bąbik, Ilona Cieślak, Paula Dobaczewska, Medycyna Ogólna i Nauki o Zdrowiu, 2017, Tom 23, Nr 2, 158–164 - <https://www.monz.pl/pdf-74271-12530?filename=12530.pdf>

⁵ „Przemoc wobec kobiet Badanie na poziomie Unii Europejskiej”, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, 2014 https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-at-a-glance-oct14_pl.pdf

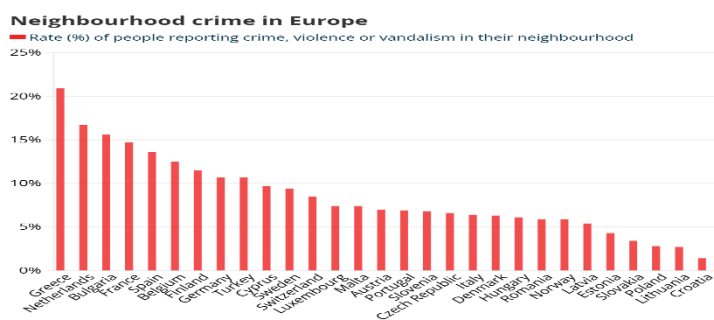
Badanie Eurostatu⁶ również wskazuje, iż kraje religijne odnotowują najniższą przestępczość. Warto tutaj zwrócić uwagę na Polskę, Chorwację, Litwę i Węgry, w których – według Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego⁷ – większość stanowią katolicy.

Kraj	Umyślne zabójstwo	Napaści	Gwałty	Kradzieże
Albania	1,78	4,70	1,46	188,62
Anglia i Walia	1,14	927,84	99,48	2 702,02
Austria	0,83	42,06	14,93	1 276,46
Belgia	1,55	553,95	29,25	1 914,65
Bośnia i Hercegowina	-	-	-	-
Bulgaria	1,30	35,72	1,60	523,71
Chorwacja	0,58	17,85	7,23	279,65
Cypr	1,62	15,27	3,24	82,85
Czarnogóra	2,09	24,58	1,29	70,70
Czechy	0,52	46,81	6,14	560,20
Dania	0,93	32,12	38,35	3 162,31
Estonia	1,90	6,82	16,07	561,20
Finlandia	1,63	29,18	25,27	1 957,82
Francja	1,16	-	29,38	-
Grecja	0,88	14,77	1,46	542,73
Hiszpania	0,62	39,20	3,64	360,50
Holandia	0,69	26,63	11,06	1 362,84
Irlandia	0,87	93,28	20,45	1 336,02
Irlandia Północna	1,23	56,66	58,10	1 288,84
Islandia	0,57	35,01	75,48	942,75
Kosowo (poza ONZ)	2,39	16,90	1,78	309,65
Liechtenstein	2,62	207,27	13,12	425,04
Litwa	3,45	6,59	4,13	456,87
Luksemburg	0,50	101,49	12,62	1 712,94
Łotwa	5,22	33,40	9,10	726,18
Malta	1,26	38,47	3,78	1 372,29
Niemcy	0,76	165,14	10,91	1 307,46
Norwegia	0,47	37,16	48,42	1 743,33
Polska	0,70	17,41	1,99	260,25
Portugalia	0,79	5,63	4,09	850,93
Północna Macedonia	-	-	-	-
Rumunia	1,37	1,29	7,49	514,10
Serbia	1,49	17,47	1,76	270,97
Słowacja	1,23	29,34	1,82	332,13
Słowenia	0,48	74,70	2,03	948,92
Szwajcaria	0,59	6,90	7,38	1 603,12
Szwecja	1,07	46,53	74,85	3 303,14
Szkocja	1,10	74,47	42,17	1 592,24
Turcja	-	-	-	-
Węgry	0,85	-	5,53	656,45
Włochy	0,57	109,70	-	1 655,52

 Oznaczono kraje o wysokim poziomie bezpieczeństwa
 Oznaczono kraje o bardzo niskim poziomie bezpieczeństwa

Również raport Biura Analiz Parlamentu Europejskiego⁸ podaje kraje religijne – Chorwację, Litwę, Polskę, Słowację i Estonię – jako najbezpieczniejsze, w których wskaźnik przestępczości lokalnej wyniósł poniżej 5%.

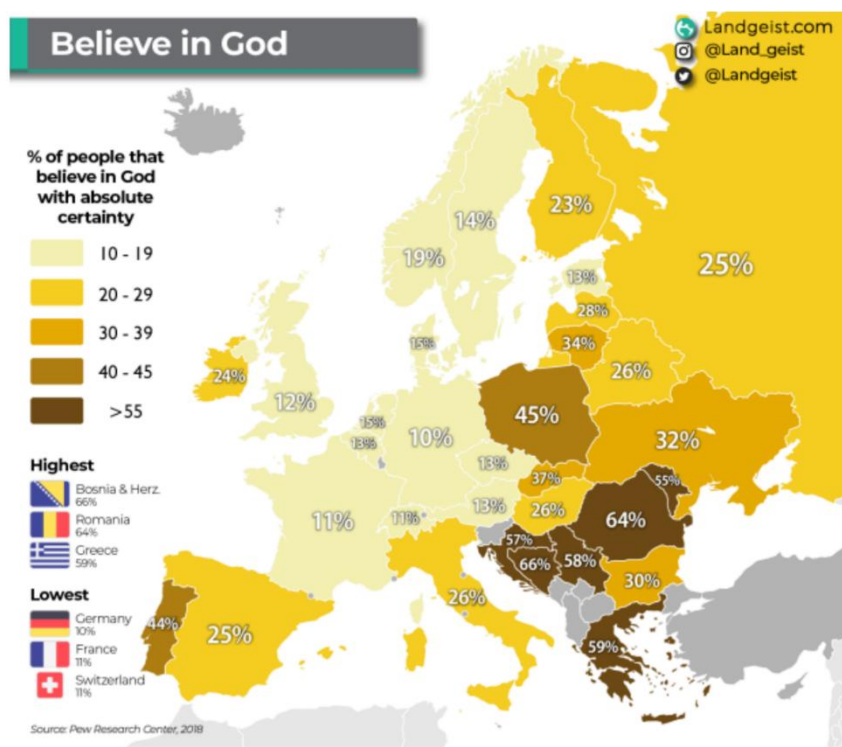

⁶ Źródło: <https://policja.pl/pol/aktualnosci/206040,W-Polsce-jeden-z-naj nizszych-wskaznikow-przestepstw-w-Unii-Europejskiej.html>

⁷ Źródło: <https://zakony-zenskie.pl/raport-o-religijnosci-i-przynaleznosci-narodowej-w-europie-srodkowo-wschodniej/>

⁸ Źródło: <https://pl.euronews.com/europa/2025/03/10/rosnie-przestepczosc-gangow-w-europie-jak-w-tych-statystykach-wypada-polska>

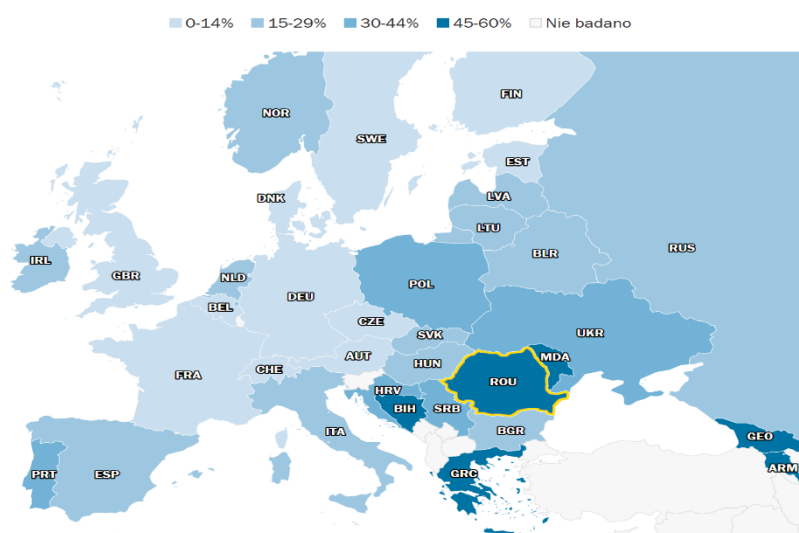
Zestawiając powyższe dane dotyczące przestępczości z opublikowaną przez Instytut Pew Research Center mapą⁹ ilustrującą stopień wiary w Boga, łatwo zauważyć między nimi zależność odwrotnie proporcjonalną:

A także ogólna religijność według kraju – badanie Pew Research Center¹⁰:

Ogólna religijność według kraju

% dorosłych, którzy są „bardzo religijni”

⁹ Źródło: <https://pl.aleteia.org/2022/08/04/mapa-religijnosci-europy/>

¹⁰ Źródło: <https://www.pewresearch.org/short-reads/2018/12/05/how-do-european-countries-differ-in-religious-commitment>

Najwięcej katolików zamieszkuje Polskę, Chorwację, Włochy, Portugalię, Austrię i Litwę¹¹:

% who identify as ...

	Orthodox	Catholic	Protestant	None	Other/ DK/ref.		Orthodox	Catholic	Protestant	None	Other/ DK/ref.
<i>Orthodoxy most prominent Christian tradition</i>						<i>Catholicism most prominent Christian tradition</i>					
Moldova	92%	0%	5%	2%	1%	Poland	1%	87%	3%	7%	2%
Greece	90	0	3	4	3	Croatia	4	84	2	7	3
Armenia	89	1	5	2	2	Italy	0	78	1	15	6
Georgia	89	1	1	0	9	Portugal	0	77	4	15	4
Serbia	88	4	1	4	3	Austria	1	75	5	16	4
Romania	86	5	6	1	2	Lithuania	3	75	15	6	2
Ukraine	78	10	4	7	1	Ireland	0	72	5	15	8
Bulgaria	75	1	3	5	16	Slovakia	1	63	8	25	4
Belarus	73	12	8	3	3	France	1	60	3	28	8
Russia	71	0	2	15	12	Spain	0	60	3	30	7
Bosnia	35	8	1	3	53	Hungary	0	56	20	21	3
Latvia	31	23	23	21	2	Switzerland	0	55	19	21	4
<i>Protestantism most prominent Christian tradition</i>						Belgium	0	49	4	38	10
Finland	1	0	73	22	4	Germany	0	43	28	24	5
Denmark	0	4	58	30	9	Czech Rep.	1	21	3	72	3
UK	0	19	53	23	5	<i>Christian traditions mixed</i>					
Norway	0	1	47	43	9	Estonia	25	1	25	45	4
Sweden	1	2	46	42	9	Netherlands	0	19	18	48	14

Współczesna ekonomia potrafi już wykazać dlaczego porządek oparty na kradzieży i przemocy jest mniej efektywny ekonomicznie niż porządek oparty na dobrowolnej wymianie. Analogicznie decyzje polityczne podejmowane przez jednostki wyzbyte zasad moralnych będą zawsze mniej efektywne i mniej korzystne (również ekonomicznie) od wariantu, w którym osoby te dobrowolnie podejmowałyby wyłącznie uczciwe działania.

Podsumowując: doszukując się najbardziej użytecznych rozwiązań politycznych „nie wymyślamy prochu na nowo” i zamiast skupiać się na konstruowaniu nowych rozwiązań – skorzystajmy z tych zasobów, które my, Europejczycy, już posiadamy.

¹¹ Źródło: <https://www.pewresearch.org/religion/2018/10/29/eastern-and-western-europeans-differ-on-importance-of-religion-views-of-minorities-and-key-social-issues/>

Literatura:

1. „Teoria Wyboru Publicznego. Główne nurty i zastosowania”, red. Jerzy Wilkin, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012 r.
2. „Podstawy prawa finansów publicznych”, red. J.M. Salachna, wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2024 r.